

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 3.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.21>

УДК 336.7

С. В. Онишко,

д. е. н., професор кафедри фінансових ринків та технологій,

Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5811-2724>

Ю. В. Мацелюх,

аспірант кафедри фінансових ринків та технологій,

Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4432-8522>

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНИХ НОРМ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ

S. Onyshko,

*Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Financial Markets
and Technologies, State Tax University*

Yu. Matselukh,

*Postgraduate student of the Department of Financial Markets and Technologies,
State Tax University*

THE ROLE OF INFORMAL NORMS IN INSTITUTIONAL ENSURING THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF THE CREDIT MARKET

Стаття присвячена важливості ролі неформальних норм і правил у забезпеченні функціонування й розвитку кредитного ринку. Наголошено, що неформальні норми і правила поведінки на кредитному ринку є неписаними,

неофіційними інструкціями та очікуваннями, які встановлюються не офіційно, а зазвичай передаються від покоління до покоління в різних групах та спільнотах, що діють на ринку кредитів. Вони визначають поведінку учасників ринку, прийнятні стандарти та норми поведінки, а також сприяють формуванню відповідних стереотипів. Обґрунтовано, що неформальні норми і правила поведінки на кредитному ринку можуть мати значний вплив на його розвиток та ефективність. Вони здатні забезпечувати додатковий рівень контролю над ринком кредитування та зменшити ризик дефолту. З метою стимулювання розвитку кредитного ринку в Україні окреслені деякі рекомендації щодо удосконалення впливу неформальних правил на розвиток кредитного ринку.

The article is devoted to the importance of the role of informal norms and rules in ensuring the functioning and development of the credit market. Knowledge of both formal and informal institutions that govern the development of the credit market is an integral part of further socio-economic development and solving pressing problems. It is emphasized that informal norms and rules of behavior in the credit market are unwritten, unofficial instructions and expectations that are not established officially, but are usually transmitted from generation to generation in various groups and communities operating in the credit market. They determine the behavior of market participants, acceptable standards and norms of behavior, and also contribute to the formation of relevant stereotypes. It is substantiated that informal norms and rules of behavior in the credit market can have a significant impact on its development and efficiency. They are able to provide an additional level of control over the credit market and reduce the risk of default. It was determined that the informal institutions of the credit market are not clearly formed. This is evidenced by the opportunistic behavior of a certain part of the participants of the credit market, which is manifested in the desire to receive income, using the imperfection of this market, insufficient literacy or weakness of some of its participants. Informal norms can improve credit market efficiency and

reduce risk, but they can also be associated with significant challenges, especially if they adversely affect the equity and fairness of access to credit. The important role of informal norms for the development of the credit market is also related to the fact that they are able to ensure a higher level of interaction and trust between market participants. In order to stimulate the development of the credit market in Ukraine, some recommendations are outlined for improving the impact of informal rules on the development of the credit market, such as defining and documenting informal rules, ensuring control over compliance with informal rules, involving state authorities in the development of informal rules, using technologies to increase efficiency.

Ключові слова: *інституціоналізм, інституційне середовище, кредитний ринок, поведінка, неформальні інститути, неформальні норми, взаємоузгодження, потенціал.*

Keywords: *institutionalism, institutional environment, credit market, behavior, informal institutions, informal norms, mutual agreement, potential*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблематика формування ефективного інституційного середовища, яке за визначенням одного з фундаторів інституціоналізму Д. Норта, є сукупністю основоположних політичних, соціальних і юридичних правил, що створюють базис для виробництва, обміну і розподілу, відноситься до найактуальніших завдань, що стоять перед наукою та практикою. Це обумовлено не лише тим, що інституційне середовище, сприяючи вирішенню конкретних завдань розвитку соціально-економічних відносин і процесів. Не менш важливим є й те, що окремі положення інституціоналізму одночасно виступають також як методологічний інструментарій, розширюючи методологію дослідження означених відносин і процесів. Витоки подібної взаємопов'язаності простежуються вже на рівні термінологічного апарату інституційної теорії,

насамперед, із сутнісного змісту її вихідних понять, зокрема таких, як «інститут» та «інституція». Незважаючи на полеміку щодо конкретного змістовного наповнення цих понять, що продовжує залишатися відкритою, практика вимагає існування великої кількості різноманітних видів інститутів та інституцій. Це, в свою чергу, породжує проблеми їх розбудови, структурування, співвідношення з метою побудови оптимальної інституціональної моделі, а також постійного реформування залежно від викликів соціально-економічної реальності.

Вирішення цих проблем відбувається на рівні формування загального інституційного середовища, але одночасно потребує врахування специфіки та потреб окремих сфер і галузей. Принциповим постає й те, що забезпечити більш витончені відносини між економічними суб'єктами в усіх сферах суспільного життя дозволяють не лише сукупність базових інститутів і формальних інституційних обмежень, але й особлива роль неформальних правил, обмежень, які по-різному впливають на прийняття рішень. В основі останніх особисті характеристики людей, освіта, емоційний стан, уподобання, традиції тощо. Як відомо, Д. Норт наголошував навіть на первинності виникнення неформальних інститутів та їх визначальній ролі у формуванні інституціональної структури суспільства. В підсумку актуалізується потреба взаємоузгодженого спільного використання усіх інститутів та інституцій. Не менш очевидною є надзвичайна складність практична реалізація цього завдання в процесі розбудови загального інституціонального середовища та вибору конкретного інституціонального інструментарію, зокрема, для забезпечення розвитку окремих сфер і галузей.

Одним із найважливіших елементів та передумов успішної економіки є ефективний кредитний ринок. Окремі країни мають різний рівень доступу до кредитів, що залежить від сукупності факторів, серед яких стан економічної системи, законодавчі конвенції, суспільні цінності, загальний добробут. Пізнання як формальних, так і неформальних інститутів, які керують розвитком кредитного ринку, є невід'ємною частиною подальшого

соціально-економічного розвитку та вирішення назрілих проблем. Зазначене пізнання надає суттєве розуміння значимості потенційних рішень для сучасного кредитного ринку. Активізація відповідних процесів та максимізація потенціалу кредитування на користь економіці країни, юридичним особам та її громадянам є надзвичайно важливою та практично можливою за умови адекватного інституціонального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з основоположників сучасної інституційної теорії Д. Норт [1], як відомо, досліджував різні впливи на економічну поведінку людей і визначив поняття «інститут». Серед них відмінності між формальними та неформальними інститутами, що забезпечувало повніше розуміння цієї сфери. Значний вплив на інституційні дослідження економічних явищ і процесів на міжнародному рівні здійснив голландський соціолог Г. Хофстеде [2]. Завдяки широкому факторному аналізу цей дослідник побудував набір індексів для ефективною кількісної оцінки культур різних суспільств. Ці індекси дозволяють порівнювати окремі країни та регіони, а також дозволяють аналізувати вплив неформальних інститутів на економічне зростання.

Значний внесок у розвиток проблематики інституціоналізму здійснили вітчизняні науковці, серед яких праці П. Леоненка, А. Чухної [3], П. Юхименка, П. Нікіфорова [4]. Вони поглиблено розкрили сутність та відмінності понять «інститут», «інституція», «організація»; дослідили сучасні тенденції інституційних змін, їх суспільну значимість, роль у регулюванні соціально-економічних відносин. О. Гриценко, Ю. Золотарьова [5], Ю. Коваленко [6] у своїх дослідженнях висвітлили особливості неформальних інститутів в економічній системі. А. Олійник, Т. Вуколова та Р. Нурієв в процесі вивчення неформальних інститутів особливу увагу надали менталітету як найважливішому серед таких інститутів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у з'ясуванні ролі неформальних норм у забезпеченні функціонування

та розвитку кредитного ринку та визначенні заходів щодо удосконалення впливу неформальних правил на розвиток кредитного ринку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під неформальними інститутами зазвичай розуміють загальноприйняті умовності та етичні норми поведінки людей. Суспільство, як правило, засуджує порушення неформальних інститутів. Важливий елемент механізму функціонування неформальних інститутів полягає у тому, що встановлення факту їх порушення не потребує спеціальних зусиль, і порушник обов'язково підлягає покаранню.

Що стосується неформальних інститутів кредитного ринку, то вони не є чітко сформованими. Про це свідчить опортуністична поведінка певної частини учасників кредитного ринку, яка проявляється у бажанні отримати дохід, використовуючи недосконалість цього ринку, недостатню грамотність або слабкість деяких його учасників. Водночас, недосконалість неформальних інститутів активно впливає на формальні інститути. Це виявляється у прийнятті суб'єктивних рішень, які порушують ринкові закони. Багато учасників ринку не дотримуються вимог законів та підзаконних актів. Примус до виконання законів носить винахідливий характер.

Прикладом того, що неформальні інститути кредитного ринку сьогодні сформовані не повною мірою, є діяльність деяких кредитних організацій, які пропонують суспільству так звані інноваційні кредитні продукти. Мова йде про кредити, які можуть бути отримані в поштових відділеннях без оцінки кредитоспроможності позичальника, тільки по пред'явленню паспорта. Це кредитні карти з офертою, які розсилаються потенційним позичальникам поштою та інші види споживчого кредитування на основі паспортних даних, без перевірки забезпечення кредиту, дієздатності та кредитоспроможності позичальника.

Представники кредитних організацій, які пропонують такі продукти на ринку, відверто заявляють, що високі процентні ставки по них обумовлені високим відсотком неповернення кредитів. Фактично це означає поштовх для

учасників ринку, що робити виплати за даними кредитами не обов'язково, бо сплатить хтось інший. Кредитні організації не знають клієнта, на якого розрахований їх продукт, і до кінця не усвідомлюють, хто буде повертати кредит та платити за нього, і які заходи економічного примусу будуть застосовуватися до неплатників, які просто не мають можливості виплатити кредит.

Надання кредитів без оцінки кредитоспроможності позичальника або будь-якої іншої інформації, що підтверджує можливість позичальника повернути кредит, формально не порушує існуючого законодавства. Проте нерідко професійні учасники використовують неграмотність або безвідповідальність своїх клієнтів, тобто, так звані провали ринку, що обумовлені недосконалістю формальних кредитних інститутів. Такі підходи окремих кредитних організацій до клієнтів несуть в собі соціальне обурення, недовіру не лише до недобросовісних кредиторів, але й до банківської системи в цілому, а тому наносять непоправний збиток неформальним ринковим інститутам, які перебувають в стадії розвитку.

До неформальних норм і правил поведінки на кредитному ринку можна віднести невимушені традиції, звичаї, уявлення та очікування, якими керуються учасники ринку, хоча вони не зазначені в законодавстві або інших формальних документах. Такі неформальні правила поведінки здатні впливати на всіх учасників кредитного ринку, включаючи банки, позичальників, агентів та регуляторів.

Наприклад, однією з неформальних норм на кредитному ринку може бути вимога до позичальника забезпечення кредиту. Це може бути забезпечення нерухомістю, автомобілем або іншим майном. Хоча банки мають формальні правила для визначення забезпечення, неформальні норми можуть визначати, які види забезпечення вважаються більш популярними або вважаються більш надійними, і як це може впливати на умови кредитування.

Іншою неформальною нормою може бути очікування позичальника щодо того, як повинні поводитися банки при виникненні фінансових проблем. Наприклад, позичальник може очікувати, що банк буде шукати способи, як допомогти йому вирішити проблеми зі здійсненням платежів, а не негайно відправляти його до колекторської чи судової інстанції. Загалом це може впливати на те, як банки визначають свої політики щодо врегулювання проблем із платежами та збереження відносин із позичальниками.

Неформальні норми і правила поведінки на кредитному ринку можуть мати значний вплив на його розвиток та ефективність. Ці норми можуть забезпечувати додатковий рівень контролю над ринком кредитування та зменшити ризик дефолту.

Різноманітні неформальні інститути, які впливають на функціонування кредитного ринку представлені в тал. 1.

Таблиця 1. Неформальні інститути, які можуть впливати на функціонування кредитного ринку

Вид неформального інституту	Суть діяльності
Шахрайські компанії	видають позики під високі процентні ставки і змушують клієнтів платити значні штрафи за прострочення платежів.
Кредитні кооперативи	забезпечують доступ до кредиту тим, хто не може отримати його в банках, але часто мають менш жорсткі вимоги до позичальників, ніж банки.
Кредитні банди	видають позики за високі процентні ставки та використовують насильство, щоб забезпечити відшкодування кредитів.
Інтернет-компанії	забезпечують кредитування через онлайн-платформи, які вимагають менше документації та швидко реагують на запити клієнтів.
Співтовариства з взаємного кредитування	дозволяють членам спільноти отримувати позики одне від одного без участі банків.

Джерело: складено автором

Зазначені неформальні інститути можуть бути корисними для окремих позичальників, проте одночасно вони можуть бути пов'язані зі значними ризиками та шкідливими наслідками для позичальників та ринку в цілому.

Для забезпечення безпеки і стабільності кредитного ринку важливо регулювати діяльність цих інститутів та забезпечувати високий рівень прозорості та відповідальності.

Як уже зазначалося, існує зв'язок між формальними і неформальними інститутами і нормами. Одна із форм подібного зв'язку лежить у площині впливу неформальних норм на розвиток кредитного ринку, зокрема шляхом доповнення формальних законів та правил, що відображено в табл. 2.

Таблиця 2. Вплив неформальних норм на розвиток кредитного ринку

Неформальна норма	Вплив
Репутаційний капітал	Кредитний ринок базується на довірі між позичальниками та кредиторами, і репутаційний капітал може бути важливим фактором в прийнятті рішення про кредитування. Надійні позичальники, які вчасно повертають позики, можуть мати кращий доступ до кредиту в майбутньому.
Традиції	Деякі культури можуть мати свої норми та традиції, які впливають на ринок кредитів. В деяких культурах може бути важливо, щоб кредити надавалися на підприємства або проекти, які допомагають спільноті.
Соціальні мережі	Соціальні мережі можуть використовуватися для збору даних про позичальників та їх можливості повернути позику. Деякі кредитні платформи використовують дані з профілів соціальних мереж, щоб зробити рішення про кредитування.
Колективні норми	У деяких групах можуть бути колективні норми, що визначають, як повинні діяти кредитори та позичальники. Може бути певний обмін честності між кредиторами та позичальниками.

Джерело: складено автором

Неформальні норми і правила поведінки на кредитному ринку є неписаними, неофіційними інструкціями та очікуваннями, які встановлюються не офіційно, а зазвичай передаються від покоління до покоління в різних групах та спільнотах, що діють на ринку кредитів. Вони визначають поведінку учасників ринку, прийнятні стандарти та норми поведінки, а також сприяють формуванню відповідних стереотипів.

Можна стверджувати, що неформальні норми та правила поведінки на кредитному ринку - це ті правила та конвенції, які не є офіційними та

формально установленими, проте визнаються й дотримуються учасниками ринку на підставі загальної прийнятності та очікувань.

Наприклад, неформальні норми поведінки на кредитному ринку можуть включати:

- ✓ взаємодію між кредитними установами та клієнтами на підставі довіри та взаємного розуміння;
- ✓ використання певних індикаторів платоспроможності підприємств та громадян при прийнятті рішення про надання кредиту;
- ✓ забезпечення конфіденційності інформації про клієнтів та їхніх фінансових показників;
- ✓ дотримання встановлених строків погашення кредитів.

Зазначені неформальні норми можуть стосуватися різних аспектів поведінки на ринку кредитів, зокрема таких як:

1) поведінка кредитора та позичальника. До прикладу, позичальники можуть мати високі очікування щодо того, яким повинен бути процес отримання кредиту, які умови повинні бути запропоновані кредитором, а також як повинні поводитися під час погашення боргу. Кредитори, в свою чергу, можуть мати певні очікування щодо кредитної історії позичальника, його фінансового стану та інших факторів;

2) правила взаємодії між учасниками ринку. Наприклад, у більшості країн існують прийняті стандарти щодо того, як повинен виглядати договір про кредит, який міститься в ньому і як він повинен бути підписаний. Також можуть існувати неофіційні правила, які визначають роль посередників, рекомендують деякі методи переконання позичальників або вимагають виконання певних процедур перед видачею кредиту;

3) очікування щодо відносин з державними органами. Наприклад, кредитні установи можуть мати свої очікування щодо співпраці з державними органами, що не співпадають з формальними правилами.

Зазначені неформальні норми можуть бути досить впливовими на кредитному ринку, оскільки вони відображають загально прийнятні норми

поведінки та очікування учасників ринку. Особливо важливими неформальні норми здатні бути в країнах зі слабкою правовою системою та високим рівнем корупції, зважаючи на меншу ефективність або недостатність формальних правил для захисту прав та інтересів учасників ринку.

Про значимість впливу неформальних норм на кредитний ринок можна навести низку прикладів, зокрема таких:

- культура відкладання (заощадження) грошей. Якщо в країні висока культура відкладання грошей, то це може привести до зростання попиту на кредити для інвестування грошей в більш прибуткові активи;

- недовіра до банків та офіційної фінансової системи. Якщо в країні низький рівень довіри до банків та офіційної фінансової системи, то це може призвести до появи неформальних інститутів, таких як кредитні кооперативи або співтовариства з взаємного кредитування, що забезпечують доступ до кредиту тим, хто не може отримати його в банках;

- культура боргів та заборгованості. Якщо в країні висока культура боргів та заборгованості, то це може привести до великого попиту на кредити та зростання кредитного портфеля, але водночас може зростати й кількість неплатоспроможних боржників;

- культура особистої відповідальності. Якщо в країні висока культура особистої відповідальності, то це може допомогти уникнути проблем зі заборгованістю та простроченими платежами.

Неформальні норми здатні підвищити ефективність ринку кредитів та знизити ризики, проте вони також можуть бути пов'язані зі значними викликами, особливо якщо вони несприятливо впливають на рівність та справедливість доступу до кредиту.

Важлива роль неформальних норм для розвитку кредитного ринку пов'язана також з тим, що вони здатні забезпечувати вищий рівень взаємодії та довіри між учасниками ринку. Так, неформальні норми можуть впливати на розвиток кредитного ринку через:

- культуру відповідального боргування: ця норма підтримує ідею того, що позичальники повинні відшкодувати свої борги у встановлені терміни та з відсотками, інакше можуть бути викликані на відповідальність. Це може сприяти збільшенню довіри до позичальників та зменшенню ризику невідшкодування кредитів;

- культуру співпраці: ця норма підтримує співпрацю між учасниками ринку, такими як позичальники, банки та регулятори. Це може допомогти зменшити ризики та підвищити ступінь розвитку кредитного ринку;

- культуру розуміння: ця норма підтримує ідею того, що учасники ринку повинні мати розуміння того, як працює кредитний ринок, та повинні знати про свої права та обов'язки. Це може забезпечити більш прозорий та відповідальний розвиток ринку;

- культуру інновацій: ця норма підтримує ідею того, що учасники ринку повинні бути відкриті до нових технологій та інновацій в кредитній сфері. Це може сприяти розвитку нових продуктів та послуг, які можуть підвищити доступність та ефективність кредитного ринку.

Тобто, перелічені положення свідчать про важливу роль неформальних норм у формуванні культури учасників кредитного ринку. Разом з тим, відзначаючи позитивний вплив неформальних норм на окремі аспекти функціонування і розвиток кредитного ринку, не можна залишити поза увагою й можливі їх негативні впливи. Відтак, для забезпечення стабільності й ефективності кредитного ринку актуальною проблемою постає пізнання причин і проявів позитивних і негативних впливів, щоб вжити відповідних заходів і спрямувати такий вплив у необхідне русло.

Конкретизуючи таке завдання стосовно України, та заважаючи на недосконалість її правової системи та високий рівень корупції, можна виокремити ряд чинників, що зумовлюють негативний прояв впливу неформальних правил на розвиток кредитного ринку. Серед них наступні:

- недовіра до банків та офіційної фінансової системи. Україна має високий рівень недовіри до банків та офіційної фінансової системи, що

призводить до появи неформальних інститутів, таких як кредитні кооперативи та позикодавці, які надають кредити тим, хто не може отримати їх в банках. Це може сприяти розвитку кредитного ринку в Україні, але також може зростати ризик для клієнтів, які можуть стати жертвами шахраїв;

- ✓ висока культура боргів та заборгованості. Українська культура боргів та заборгованості є високою, що призводить до великого попиту на кредити та зростання кредитного портфеля, але водночас може зростати кількість неплатоспроможних боржників. Це може призвести до зменшення довіри до кредитних установ та обмеження доступу до кредитів для підприємств та громадян;
- ✓ неофіційні вимоги до отримання кредиту. У деяких випадках для отримання кредиту в Україні можуть встановлюватися неофіційні вимоги, такі як потреба у хабарі або особистому знайомстві з працівниками банку. Це може призводити до зниження довіри до кредитних установ та зменшення доступу до кредитів для підприємств та громадян.

Загалом, використання неформальних правил є потужним інструментом стимулювання кредитного ринку. У сучасному світі зі складністю фінансових ринків і дедалі більшою кількістю нормативних актів, неофіційні правила можуть використовуватися для забезпечення ефективного способу заохочення кредиторів і позичальників укладати транзакції, зменшуючи транзакційні витрати, спрощуючи процеси та забезпечуючи гнучкість умов погашення. Крім того, неформальні правила також здатні допомогти зменшити інформаційну асиметрію між кредиторами та позичальниками, забезпечуючи прозорість щодо умов кредитної угоди.

Зазначені фактори роблять використання неформальних правил привабливим варіантом для стимулювання кредитних ринків. Тому з метою стимулювання розвитку кредитного ринку в Україні, можна запропонувати наступні кроки, спрямовані на використання позитивного потенціалу

неформальних правил на розвиток кредитного ринку. Вони, на наш погляд, містяться у наступних площинах.

1. Визначення та документування неформальних правил. Для того, щоб зробити неформальні правила більш ефективними, необхідно визначити їх і документувати. Це можна зробити за допомогою опитувань, експертних оцінок або фокус-груп, що дозволить виявити найбільш прийнятні норми поведінки та очікування учасників ринку.

2. Забезпечення контролю за дотриманням неформальних правил. Єдиним документуванням правил не слід обмежуватися без встановлення механізмів контролю за їхнім дотриманням. З цією метою можуть використовуватися різноманітні інструменти, включаючи аудит, моніторинг та звіти.

3. Залучення державних органів до розвитку неформальних правил. Державні органи можуть сприяти розвитку неформальних правил, зокрема, шляхом забезпечення законодавчої та правової бази для їхнього застосування. Також можуть бути створені робочі групи або комітети для розробки та вдосконалення неформальних правил.

4. Використання технологій для збільшення ефективності. Сучасні технології повинні ширше використовуватися для забезпечення ефективності неформальних правил. Наприклад, блокчейн, може забезпечити безпеку та конфіденційність інформації про клієнтів та їхніх фінансових показників, а штучний інтелект - допомогти визначити найбільш прийнятні індикатори платоспроможності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Ефективне функціонування та подальший розвиток кредитного ринку значною мірою залежать від неформальних норм, які здійснюють значний вплив на стан його інституційного забезпечення. Ці норми регулюють поведінку людей у кредитних мережах і формують гарантії тому, що кредитори і позичальники можуть довіряти один одному для здійснення успішних транзакцій. Неформальні норми, допомагаючи зменшити ризики,

пов'язані з кредитуванням і запозиченнями, забезпечують додатковий рівень безпеки для всіх залучених сторін. Вони допомагають створити почуття відповідальності серед учасників та сформувати культуру їх поведінки, що здатні призвести до підвищення ефективності розвитку кредитного ринку. Це свідчить про важливість стимулювання розвитку кредитного ринку в Україні за рахунок повнішого використання потенціалу неформальних норм і правил, що потребує здійснення низки заходів, спрямованих на їх удосконалення та формування інституційного середовища.

Література

1. Норт Д. С. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюби. Київ, 2000. 198 с.
2. Hofstede G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture. 2011. 2(1). URL: <http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=orpc> (дата звернення: 25.02.2023).
3. Чухно А. А. Вибрані праці : у 2 т. / передм. Л. В. Губерського, Т. І. Єфименко. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. Т. 1. 557 с.
4. Нікіфоров П. О. Інституціональний вимір трансформаційних процесів у фінансовій системі України: теоретичні підходи та прикладні аспекти. Сучасні тенденції інституціональних трансформацій фінансової системи України : кол. монографія / за заг. редакцією П. О. Нікіфорова. Чернівці : Технодрук, 2018. С. 10-26.
5. Гриценко О. А., Золотарьова Ю. І. Неформальні інститути в контексті реалізації економічних і соціальних прав людини. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2015. № 2(25). С. 224-239.
6. Коваленко Ю. М. Неформальні норми фінансового сектора економіки: економічна ментальність та інституційна довіра. Економічна теорія. 2011. № 2. С. 58-68.

References

1. North, D. S. (2000), [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Kyiv, Ukraine.
2. Hofstede, G. (2011), “ Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context ”, Online Readings in Psychology and Culture, vol. 2(1), available at: <http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=orpc> (Accessed 25.02.2023).
3. Chukhno, A. A. (2012), [Selected works: in 2 volumes], Vol. 1, DNNU "Acad. Finn. management", Kyiv, Ukraine.
4. Nikiforov, P. O. (2018), “ Institutional dimension of transformational processes in the financial system of Ukraine: theoretical approaches and applied aspects ”, [Modern trends of institutional transformations of the financial system of Ukraine: col. Monograph], Technodruk, Chernivtsi, Ukraine, pp. 10-26.
5. Hrytsenko, O. A. and Zolotaryova, Yu. I. (2015), “ Informal institutions in the context of the realization of economic and social human rights ”, Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise", vol. 2(25), pp. 224-239.
6. Kovalenko, Yu. M. (2011), “ Informal norms of the financial sector of the economy: economic mentality and institutional trust ”, Economic theory, vol. 2, pp. 58-68.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2023 р.